

Варфоломій СТЕПАНОВИЧ САВЧУК *До 75-річчя від дня
народження*

17 вересня 2020 року – день народження вченого і педагога, доктора історичних наук, професора, професора кафедри теоретичної фізики Дніпровського національного університету ім. Олеся Гончара, Заслуженого працівника освіти України, академіка АН вищої освіти України, Варфоломія Степановича Савчука.

Провідний український вчений в галузі історії науки і техніки провів свої дитячі роки в м. Дніпропетровську. Після закінчення середньої школи №23 і річної роботи старшим лаборантом кафедри оптики вступив до Дніпропетровського державного університету. Вибір його був зумовлений як школою, так і сім'єю, в якій приклад батька Савчука Степана Васильовича – одного із найстаріших вчених і викладачів Дніпропетровського гірничого інституту - вже тоді сформував його прагнення до наукової роботи.

У 1969 р після закінчення з відзнакою відділення радіофізики фізичного факультету молодий фахівець працює інженером-програмістом в

НДІ автоматизації чорної металургії (м. Дніпропетровськ). Захопленість новим напрямом в науці (біонікою) він реалізував в 1970 р, ставши аспірантом Інституту фізіології ім. О. О. Богомольця АН УРСР за спеціальністю «Біофізика». Тут під керівництвом д.б.н., академіка АН УРСР В. І. Скока він успішно захистив кандидатську дисертацію «Дослідження тонічної активності інтактних нервів за допомогою методу співпадіння потенціалів дії, що відводяться» (1974). Вперше в Україні та в СРСР був розроблений вказаний метод, створений відповідний прилад, захищений авторським свідоцтвом на винахід, і розроблена спільно з професором Ю. І. Петуніним математична модель розповсюдження тонічної активності вегетативних нервів тварин.

Після повернення з Києва (1975) В. С. Савчук продовжує свою наукову, педагогічну і громадську діяльність на кафедрі фізики ДДУ, послідовно пройшовши всі щаблі від асистента (1976) до професора кафедри фізики (1996). У 1980 р йому було присвоєно вчене звання доцента кафедри фізики, а в 2001 р - вчене звання професора по кафедрі фізики. Деякий час вчений перебував у пошуку нових напрямів своїх досліджень. Кінець 1970-х - початок 1980-х рр. – це дослідження в області металофізики: вивчення фізичних характеристик титанових сплавів.

В середині 1980-х рр. наукова діяльність В. С. Савчука зміщується в площину історії науки і техніки і на користь досліджень, пов'язаних з біо-геотехнологіями. Він встановлює (разом з Г. І. Тиригіною) ефект активізації бактеріального вилуговування марганцю з руд під дією магнітного поля певного частотного діапазону, досліджує діапазон таких змін.

В кінці 80-х рр. ювіляр робить остаточний вибір проблематики своїх подальших наукових пошуків і активно працює в царині історії науки і техніки. У квітні 1996 року він успішно захищає в спеціалізованій раді при Дніпропетровському університеті докторську дисертацію «Історико-науковий аналіз діяльності природничо-наукових товариств України, Криму і Бессарабії: друга половина XIX – початок XX століття» за двома

спеціальностями «Історія науки і техніки» та «Історія України». Відомий історик науки професор університету Арізони Дуглас Вінер вважає її «блискучим історичним дослідженням», яке є новаторським і за тематикою, і за комплексністю розглянутих питань, і за критичним аналізом всебічної діяльності вивчених-членів наукових товариств. Це був перший в незалежній Україні захист докторської дисертації з історії науки, в країні ще навіть не було відповідних спеціалізованих рад. Підготовці та захисту дисертації багато в чому сприяла співпраця дисертанта з таким науковим центром як Центр досліджень потенціалу та історії науки (ЦДПІН) АН України.

У цей період (з травня 1994 по серпень 1999 р.) В. С. Савчук очолює видавництво Дніпропетровського держуніверситету, є ініціатором і виконавцем ряду видавничих проектів, відзначених в різні роки нагородами на Форумі видавців України. Одночасно продовжує наукову і педагогічну діяльність як сумісник на кафедрі фізики. З вересня 1999 р. він повертається на кафедру фізики і повністю присвячує себе науковій і педагогічній діяльності. В даний час ювіляр працює на кафедрі теоретичної фізики, в структуру якої увійшла кафедра фізики.

Основна сфера наукових інтересів В. С. Савчука: історія громадсько-наукових об'єднань; німці і поляки в історії України, історія вищої (університетської) освіти і науки, історія розвитку концептуальних ідей фізико-математичних та фізико-технічних наук та їх розвиток (включаючи ракетно-космічну тематику), історія розвитку природничо-наукових досліджень, біографістика, педагогіка, соціологія, проблеми викладання фізики та історико-наукових дисциплін у вищій школі. На сьогодні його творчий доробок складає понад 500 наукових і науково-педагогічних робіт, а також 3 авторських свідоцтва на винаходи.

Характерна риса досліджень В. С. Савчука – їх універсалізм. Ювіляр отримав ряд нових результатів в дослідженнях з історії науки, історії розвитку фізики, історії природничо-наукових товариств України, відтворив невідомі і маловідомі або забуті сторінки історії науки і техніки в Україні,

творчої спадщини діячів науки і техніки, історії виникнення наукових і навчальних установ в Україні.

Добре відомі науковій спільноті фундаментальні монографії, написані В. С. Савчуком в співавторстві з М. В. Поляковим з проблем розвитку університетської освіти: «Класичний університет: еволюція, сучасний стан, перспективи» (2004) і «Класичний університет: від ідей античності до ідей Болонського процесу» (2007). Важливими є також його роботи, виконані спільно з О. А. Щербак (Романець), які докорінно змінюють хронологію виникнення і розвитку тахіонної концепції у фізиці надсвітлових швидкостей. В. С. Савчук розробив і запропонував одну з перших у вітчизняній науці типологію громадсько-наукових об'єднань Російської імперії за управлінсько-організаційними критеріями.

В. С. Савчук – керівник низки науково-дослідних тем з історії науки і техніки. Учасник ряду міжнародних проектів з проблем вищої освіти, історії науки і техніки і т. ін., постійний член програмних комітетів і оргкомітетів значних всеукраїнських наукових конференцій. Неодноразово був відповідальним секретарем, членом оргкомітету, керівником секцій, круглих столів наукових конференцій різного рівня.

Варфоломій Степанович ініціював (спільно з В. О. Панфіловим) створення в 1993 р. (одного з небагатьох в незалежній Україні) спеціалізованого журналу «Вісник Дніпропетровського університету. Історія і філософія науки і техніки» (в даний час «Studies in History and Philosophy of Science and Technology»), в якому протягом багатьох років виступає відповідальним редактором. Крім того, він член редколегій таких відомих спеціалізованих видань як «Наука і наукознавство» (Київ), «Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті» (Дніпро), «Kwartalnik Historii Nauki i Techniki» (Польща).

З ініціативи В. С. Савчука і Є. Ю. Смотрицького в Дніпропетровську організований в 1996 р. і працював міжвузівський семінар з історії та філософії науки і техніки, яким ювіляр беззмінно керував протягом 20 років.

Багато сил і енергії Варфоломій Степанович віддає підготовці кадрів вищої кваліфікації. Створив в ДДУ новий науковий напрям – «Історія науки і техніки», за яким веде підготовку кадрів вищої кваліфікації. Два його вихованця вже доктори наук, дев'ять – кандидати наук. Ювіляр часто виступає в ролі офіційного опонента. Він член спеціалізованих рад із захисту дисертацій: в ДУ «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки. ім. Г. М. Доброва НАН України» (спеціальність – історія науки і техніки) і в ДДУ імені Олеся Гончара (спеціальність – історія України).

В. С. Савчук успішно поєднує педагогічну роботу з науковою. 45 років читає курс загальної фізики на ряді факультетів ДДУ, за підтримки фізичного факультету відродив (з 1991 р.) викладання в університеті курсу «Історія фізики», в якому плідно використовує результати своїх наукових досліджень. Одним із перших в Україні почав читати курс «Концепції сучасного природознавства». Викладав «Основи фізики» на філософському факультеті, а також «Основи екології» та «Історію держави і права України». В даний час читає також ряд курсів для студентів спеціальності «Фізика (середня школа)», що забезпечує підготовку вчителів фізики. Він автор і співавтор багатьох навчально-методичних посібників та інструктивних матеріалів, низки раціоналізаторських пропозицій, що використовуються в навчальному процесі. Багато робіт присвячено освітнім та науково-методичним проблемам вищої школи.

Ювіляр веде значну громадську роботу: голова Дніпропетровського відділення Товариства істориків науки України, виступає на сторінках місцевих і університетської газет, на радіо і телебаченні, в краєзнавчому клубі «Ріднокрай», активно працює над створенням наукових біографій відомих учених України, активний учасник краєзнавчого руху. Варфоломій Степанович – член Всеукраїнської спілки краєзнавців, дійсний член Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка (2018), голова Дніпропетровського відділення Товариства істориків науки України, академік АН ВО України (1998).

Варфоломій Степанович завжди відкритий для спілкування. Колеги відзначають широту його кругозору та інтересів. Спортсмен-розрядник з баскетболу, він багато років не залишав баскетбольний майданчик, активно беручи участь в баталіях ветеранів баскетболу. Добре знає класичну літературу, любить театр, довгий час був учасником команди КВК викладачів фізико-технічного факультету, цінує в людях точність і обов'язковість і сам дотримується цих правил, має хороше почуття гумору.

Варфоломій Степанович Савчук зустрічає свій ювілей у розквіті творчих сил. Він сповнений енергії, його охоплюють нові задуми, нові плани, нові ідеї. Так побажаємо ювіляру здоров'я і життєвої енергії для втілення всіх його планів!

Кушлакова Н. М.